

Мадяр С. С.

студент 4 курсу, 1 групи, військово-юридичного факультету

НЮУ ім. Ярослава Мудрого

Науковий керівник: Алексєйчук В.І.,

к.ю.н., доц. кафедри криміналістики НЮУ ім. Ярослава Мудрого

ОБШУК ОСОБИ: ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК І ТАКТИКА

У практиці розслідування злочинів нерідко виникають проблеми процесуального і тактичного характеру, зокрема, при проведенні такої слідчої (розшукової) дії як обшук. Це питання є актуальним з точки зору криміногенної ситуації в країні, морального стану громадян та їх ставлення до працівників правоохоронних органів. Згідно зі ст. 234 Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК), обшук – це слідча (розшукова) дія, що проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб.[1] У ч. 2 ст. 234 КПК вказується, що обшук має проводитись на підставі ухвали слідчого судді. До видів обшуку в теорії кримінального процесуального права та криміналістики відносять: обшук житла чи іншого володіння особи, обшук місцевості, обшук особи. Обшук осіб (або особистий обшук) можна поділити на два підвиди: 1) обшук осіб, що перебувають при обшуку в житлі чи іншому володінні особи (в порядку статей 234-236 КПК) та 2) особистий обшук, який здійснюється в порядку ст. 208 КПК. Отже, законом не виділяється єдиний процесуальний порядок обшуку особи. Тому виникають практичні питання щодо підстав, порядку, тактики проведення особистого обшуку в різних ситуаціях. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне виділити особливості даної процесуальної дії.

По-перше, такою особливістю є підстави проведення даного виду обшуку, а саме: 1) проводиться або одночасно з обшуком житла (іншого володіння), де перебуває ця особа, на підставі ухвали слідчого судді про здійснення обшуку у цьому житлі (володінні); 2) або після затримання працівником правоохоронного органу (без ухвали слідчого судді) у випадках: якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення; якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин (ч. 1 ст. 208 КПК). Так, О.Я. Баєв вважає, що обшук осіб, присутніх під час обшуку житла або іншого володіння особи, є першочерговою дією з тактичних міркувань, а також з причин потреби попередження нападу на правоохоронців, знищення розшукуваних предметів і слідів, запобігання спробам сприяти переховуванню розшукуваних осіб. Це впливає й зі змісту ч. 5 ст. 236 КПК.[2; 86 с.] Отже, обшук осіб, присутніх під час запланованого обшуку житла (володіння), має бути передбачений слідчим наперед та зазначений в клопотанні до слідчого судді і ухвалі останнього на проведення обшуку житла чи володіння особи.

По-друге, особливий порядок фіксації даної слідчої (розшукової) дії, а саме: результати особистого обшуку заносяться або до протоколу затримання особи, (копія якого негайно під розпис вручається затриманому, а також надсилається прокурору) – (ч. 5 ст. 208 КПК), або фіксуються в протоколі обшуку житла чи іншого володіння особи (якщо ці два види обшуку проводяться одночасно).

По-третє, це момент проведення процесуальної дії. Мається на увазі, що за загальним правилом, законодавець передбачив можливість проведення слідчим або прокурором до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР лише такої процесуальної дії, як огляд місця події (ч. 3 ст. 214 КПК). Але Лобойко Л.М., один з розробників чинного КПК, вказує на те, що при системному тлумаченні ст.ст. 207, 208, 214, 223, 236 КПК ми маємо підстави для висновку про допустимість провадження до внесення відомостей до ЄРДР також такої процесуальної дії як особистий обшук (стосується лише одного його різновиду – передбаченого ст. 208 КПК).[3; 186 с.]

По-четверте, особистий обшук пов'язаний з обмеженими можливостями завчасної спланованості й підготовки до його проведення. До тактичних особливостей особистого обшуку під час обшуку житла (іншого володіння) особи відноситься те, що слідчий

попередньо планує хід обшуку житла і уявляє, на виявлення яких саме предметів і документів спрямовується ця дія, отже – такі об'єкти можуть переховувати при собі й особи у приміщенні. Тактична проблема такого підвиду особистого обшуку полягає в тому, що не завжди можна чітко і повно передбачити: скільки осіб, хто саме може перебувати у приміщенні, який стан цих осіб, їх підготовленість до обшуку та протидії слідчому. Наприклад, це можуть бути хворі особи (як фізично, так і психічно), агресивні особи тощо). На відміну від особистого обшуку під час обшуку житла особи, слідчий, проводячи особистий обшук за ст. 208 КПК, заздалегідь не планує його хід, оскільки ще відсутні достатні відомості про вчинення злочину, кримінальне провадження ще не відкрите, потреба в обшуку виникає раптово, відсутня належна технічна й психологічна підготовка, до того ж, такий обшук, як правило, здійснюють не слідчі, які мають достатню професійну підготовку й досвід у розкритті злочинів та збиранні доказів.

По-п'яте, особистому обшуку властива висока небезпечність проведення у порівнянні з іншими видами обшуку. Так, наприклад, під час затримання особи і здійснення її особистого обшуку мова може йти не лише про безпеку правоохоронців, а й сторонніх осіб. Яскравим прикладом на підтвердження даної тези є ситуація затримання особи, яка встановила дистанційну вибухівку. Також обов'язковою умовою при проведенні даного виду обшуку є дотримання особливих тактичних правил обшуку особи, а саме: для забезпечення безпеки інших осіб обшукуваного слід розмістити обличчям до стіни або автомобіля під кутом 45° із широко розсунутими ногами і розведеними руками; обшук особи здійснюється у послідовності «зверху до низу», спочатку обстежують головний убір, потім одяг, взуття; слід приділяти увагу кишням, швам на одязі, підкладці одягу, підборам взуття; обстеження тіла доцільно проводити за участю лікаря; слід перевірити волосся обшукуваного, природні отвори, предмети і речі, що є в обшукуваного: папки, сумки, фотоапарати, гаманці, годинники, мобільні телефони, палиці тощо. Перелічені місця та об'єкти можуть містити тайники, пульти управління й передавання сигналів.[4; 124 с.]

По-шосте, даній процесуальній дії притаманний особливий склад учасників. Так, особистий обшук повинен проводитись обов'язково з залученням двох понять (ч. 7 ст. 223 КПК). О.Р. Ратінов зауважує на правильному підборі понять для здійснення обшуку: наприклад, сусіди обшукуваного, знайомі, близькі, родичі та ін. можуть негативно вплинути на результати слідчої (розшукової) дії, протидіяти розслідуванню (приховати чи знищити об'єкти безпосередньо під час обшуку, надавати неправдиві показання в подальшому тощо).[5; 101 с.] Також обов'язковою умовою є те, що обшук особи повинен бути здійснений особами тієї ж статті (ч. 5 ст. 236 КПК), в тому числі поняті також мають бути однієї статі з обшукуваним. Може виникнути потреба у спеціалістах: лікаря, вибухового техника, слюсаря, кінолога та ін., знадобитись фізичний потенціал для подолання опору, в тому числі, озброєного. Зазначене має враховуватись при плануванні можливого особистого обшуку.

По-сьоме, розглядувана слідча (розшукова) дія передбачає особливий порядок залучення захисника. Це питання є важливим, тому що обшукувана особа може наполягати на присутності захисника з метою відтягування початку процесуальної дії і скористання можливістю знищення відшукуваних слідів, предметів, знарядь вчинення злочину, а також вчинення інших дій, що тягнуть негативні наслідки. Як відомо, обшук може бути результативним лише тоді, коли він проведений раптово, у цьому і полягає один з його принципів – «раптовість». Інакше мета обшуку втрачає будь-який сенс. Тому, виходячи з системного тлумачення статей 207-211, 213, 223, 234, 236 КПК, уповноважена особа має право на проведення обшуку без захисника виключно під час обшуку особи на момент затримання в порядку ст. 208 КПК. В інших випадках слідчий повинен задовольнити клопотання обшукуваної особи на залучення захисника, а також на підготовчому етапі до проведення обшуку має передбачити такі ситуації і вжити необхідних заходів для попередження тактичних помилок. Як варіант вирішення проблеми, слідчий в порядку ст. 53 КПК може запропонувати обшукуваному залучити іншого захисника (наданого державою), якщо захисник обшукуваного не може бути залучений протягом двадцяти чотирьох годин з моменту початку проведення слідчої (розшукової) дії.

Додатковим проблемним питанням в такій ситуації є те, що має робити слідчий до моменту прибуття захисника обшукуваної особи, який викликаний і має прибути. Чи повинен слідчий залишати обшукуване приміщення чи ні? На нашу думку, при системному тлумаченні законодавства, зокрема, змісту ч. 2 ст. 236 КПК, в якій йдеться про те, що обшук житла чи іншого володіння особи повинен відбуватись в час, коли завдається найменша шкода звичайним заняттям особи, яка ним володіє, якщо тільки слідчий, прокурор не вважатиме, що виконання такої умови може суттєво зашкодити меті обшуку, а також ч. 5 ст. 236 КПК, в якій йдеться про те, що обшук повинен проводитись в обсязі, необхідному для досягнення мети обшуку – слідчий може чекати захисника, забезпечивши неможливість пересування осіб, які перебувають у приміщенні (або обмеживши його), якщо ж є підстави вважати, що затягування особистого обшуку становить небезпеку для інших осіб (наприклад, застосування зброї, дистанційної вибухівки тощо) – такий обшук осіб проводиться невідкладно.

По-восьме, особистий обшук, як ніякий з інших видів обшуку, потребує розвинутих психологічних та комунікативних вмінь та навичок від особи, яка його здійснює, здатності діагностувати стан обшукуваної особи за найменшими зовнішніми проявами, прогнозувати її поведінку, можливі місця переховування відшукуваних об'єктів, розрізняти імітації різного роду (добровільна видача предметів та каяття, приступ хвороби, запаморочення тощо). У зв'язку з цим слідчий має проявляти високу кмітливість, уважність, спостережливість, швидкість реакції. Необхідною є також ерудованість особи, яка проводить особистий обшук, обізнаність про найсучасніші технічні засоби комунікації та управління, знаряддя та засоби вчинення злочинів, вміння їх знаходити та розпізнавати. Допомогу в цьому може надати спеціаліст: психолог, лікар та інші.

Враховуючи викладене, на нашу думку, особистий обшук є особливим видом обшуку. Його процесуальний порядок проведення, тактичні особливості мають значну специфіку, нехтування якою на практиці може потягнути порушення норм законодавства, втрату доказового значення результатами такого обшуку, призвести до неможливості досягнення мети обшуку й навіть неможливості розкриття злочину і доведення вини злочинця. Тому вважаємо за доцільне виокремлення особливостей проведення особистого обшуку в різних ситуаціях як окремої складової тактики обшуку.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України Верховна Рада України; Кодекс України, Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI
2. Баев О.Я. «Тактика уголовного преследования и профессиональной защиты от него. Следственная тактика» -М.: Издательство «Экзамен», 2003. — 432 с.
3. Лобойко Л.М. «Кримінальний процес»: Підручник. – К.: Істина, 2014. – 432 с.
4. Панов М.І. «Настільна книга слідчого» (2-е видання) – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2007. – 701 с.
5. А. Р. Ратинов «Обыск и выемка» ; под ред. А. И. Винберга ; рис. и фото.: Е. А. Боборицкого, А. М. Михайлова ; Прокуратура СССР, ВНИИ МВД СССР. - Москва : Госюриздат, 1961. - 219 с.